

Instytut Nauk o Kulturze UMCS
oraz Stowarzyszenie „Studnia Pamięci”

UMCS
UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
W LUBLINIE

Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa
Cmentarz – dziedzictwo materialne i duchowe
21-22 października 2019 roku
Lublin, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Wydział Humanistyczny, pl. Marie Curie-Skłodowskiej 4a

SZCZEGÓŁOWY PROGRAM WYSTĄPIEŃ

DZIEŃ 1

- 9:00-9:20 **Uroczyste otwarcie konferencji, powitanie gości, program**
prof. dr hab. Robert Litwiński, Dziekan Wydziału Humanistycznego UMCS,
dr hab. Ewa Głazewska, Instytutu Nauk o Kulturze UMCS
- 9:20-9:30 **Słowo od organizatorów, prezentacja programu konferencji**
dr Teresa Klimowicz
- 9:30-10:30 **Wykład inauguracyjny: Cmentarz jako całościowy znak kulturowy (morfologia i semantyka)**
prof. dr hab. Jan Adamowski
- 10:00-10:30 **Wykład inauguracyjny: Cmentarz jako przedmiot badań antropotematologii humanistycznej**
prof. dr hab. Jacek Kolbuszewski

Panel nr 1 STAN I PERSPEKTYWY BADAŃ

Moderator panelu: dr hab. Andrzej Trzeciński

21.10.2019 (poniedziałek), godz. 11:00-12:45, sala obrad Rady Wydziału

- 11:00-11:20 **dr hab. Leszek Hońdo**
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Instytut Judaistyki
Cmentarze żydowskie w Polsce. Najnowsze badania. Perspektywy badawcze
- Od ponad 30 lat prowadzone są badania nad żydowskimi cmentarzami w Polsce. Ukazało się w tym czasie kilkadziesiąt prac dotyczących różnych aspektów tego zjawiska kulturowego, m.in. historii tych obiektów, epigrafiki, historii sztuki czy odnowy i konserwacji kamieni nagrobnych. Potwierdzają one, że badania w Polsce bazują na dobrze wykonanych inwentaryzacjach wielu cmentarzy. Prowadzą one do wielu prac syntetycznych odnoszących się do inskrypcji nagrobnych, typologii nagrobków, symboliki czy zwyczajów pogrzebowych i żałobnych. Referat będzie obejmował przedstawienie najnowszych badań nad żydowskimi cmentarzami w Polsce Instytutu Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego i ukazanie perspektyw badawczych.
- 11:20-11:40 **dr Anna Dulcka**
Uniwersytet Nawarry, Pampeluna, Hiszpania, Institute for Culture and Society
Średniowieczne nekropolie żydowskie w Hiszpanii – stan i perspektywy badań

Nekropolie są jednym z najobfitszych w treść relikwów kultury średniowiecznych Żydów sefardyjskich i jako takie posiadają ogromny potencjał badawczy. Pochodzący z nich materiał antropologiczny, archeologiczny i epigraficzny pozwala na określenie położenia, liczebności, zasobności i warunków życia społeczności oraz odtworzenie historii, obrzędowości i religijności jej pojedynczych członków i rodzin, jak również całej zbiorowości. Do najbardziej znanych żydowskich cmentarzy należą te w Lucenie, Kordobie, Walencji, Segowii, Lorce, Saragossie oraz Barcelonie, choć, biorąc pod uwagę ogromne znaczenie, jakie w judaizmie ma pochówek, będący formą oczekiwania na zmartwychpowstanie, najprawdopodobniej większość hiszpańskich dzielnic żydowskich, tzw. *aljamas*, posiadało swoje własne cmentarze. W części z nich przeprowadzono choćby powierzchowne badania archeologiczne, ale wiele innych oczekuje na zbadanie lub w ogóle na odkrycie.

Celem referatu będzie przedstawienie katalogu znanych i w mniej lub większym stopniu zbadanych średniowiecznych cmentarzy żydowskich w Hiszpanii oraz ich potencjału do studiów nad sefardyzmą przeszłością oraz (nie)pamięcią bierną – archeologiczno-kulturowo-turystyczną – oraz aktywną Sefardyzmą, którzy pragną odbudować swoją emocjonalną więź z przodkami. Poruszona zostanie w tym kontekście kwestia konfliktu o status prawny tych nekropolii jako z jednej strony stanowisk archeologicznych, a więc obiektów dziedzictwa kulturowego, a z drugiej miejsc pochówku podlegających nadzorowi społeczności religijnych. Na koniec zostanie opisane studium przypadku z mało znanej, lecz łączącej wszystkie powyższe zagadnienia nekropolii żydowskiej w mieście Estella w Nawarze.

11:40-12:00 **mgr Bartłomiej Gutowski**
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Historii Sztuki
Cmentarze polskie i miejsca pochówku Polaków poza granicami kraju. Stan badań i perspektywy badawcze

Prace nad dokumentacją polskich cmentarzy i grobów prowadzone są na wszystkich kontynentach. Chociaż historia opieki i dokumentacja cmentarzy (np. wileńskiej Rossy czy cmentarzy paryskich przez Towarzystwo Opieki nad Cmentarzami Polskimi we Francji) ma jeszcze swój XIX wieczny rodowód, to gros prac przypada na lata po roku 1989. Pierwsza duża fala prac dokumentacyjnych możemy datować na lata 90. W dużym stopniu koncentrowała się ona na dokumentacji cmentarzy dawnych województw wschodnich Rzeczypospolitej. Wielkie zasługi w tym względzie miało Stowarzyszenie Wspólnota Polska a przede wszystkim prof. Ryszard Brykowski, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz inne instytucje dające zaplecze organizacyjne, finansowe i merytoryczne. Prace badawcze finansowane były z różnych środków – budżetu Senatu RP, środków MKiDN, środków własnych poszczególnych organizacji ale także i środków własnych entuzjastów wyjeżdżających na cmentarze. Efektem tych prac były przede wszystkim karty katalogowe i publikacje. Przedmiotem wystąpienia będzie próba syntetycznego ujęcia stanu badań oraz zarysowanie perspektyw badawczych.

12:00-12:20 **mgr Anna Majewska**
Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii
Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych
Nie-ludscy ocaleni. Nagrobki żydowskie w polskich zbiorach muzealnych

Przestrzenie cmentarzy żydowskich, a przede wszystkim kamienie nagrobne, często funkcjonujące we współczesnym krajobrazie kulturowym w innych kontekstach przestrzennych, są zarazem składnikami nie-ludzkiej pamięci, jak i materialnymi nośnikami wciąż żywej pamięci, o tych, których nie ma.

Przedmiotem opracowania są biografie nagrobków żydowskich, które funkcjonują poza pierwotnym kontekstem przestrzennym i stanowią obecnie składowe narracji muzealnych i okołomuzealnych. Analizie w ramach studiów przypadku poddane zostały m.in. nagrobki pochodzące z cmentarzy żydowskich w: Kutnie, Olsztynie i Barczewie, Turku i Przedczu. Są to tytułowi „nie-ludscy ocaleni”.

Praca podejmuje problematykę obecności judaików w przestrzeniach muzealnych, jako rzeczy – pośredników w narracjach o historii funkcjonowania lokalnych społeczności żydowskich, ale i tych, które poprzez swoją „materialną pamięć” tworzą te narracje. Uwagę skoncentrowano na biografii „rzeczy” – macew, które funkcjonując poza pierwotną lokalizacją, swoją materialnością przekazują informacje na temat lokalnych społeczności żydowskich – również ich przestrzeni społecznej i wewnętrznego zróżnicowania.

Kamienie nagrobne są kotwicami pamięci dla całych społeczności, lecz i o tych społecznościach, szczególnie wtedy, gdy poszczególne zbiorowości ulegają z różnych przyczyn rozpadowi. M. Golka zalicza historyczne cmentarze z grobowcami i nagrobkami do przestrzennych nośników pamięci. Czym jednak stają się składowe założenia cmentarnych „wyrwane” z pierwotnego kontekstu przestrzennego, umieszczone w salach wystawowych, będące składowymi różnego rodzaju muzeów (również martyrologicznych, jak obozy koncentracyjne i Zagłady) oraz przechowywane w magazynach? Co o przeszłości „mówią” za sprawą swojej materialnej pamięci?

12:20-12:45 Dyskusja

Panel nr 2 CMENTARZ W TEKSTACH KULTURY

Moderator panelu: dr hab. Katarzyna Smyk

21.10.2019 (poniedziałek), godz. 11:00-12:45, sala nr 19

11:00-11:20 **mgr Milena Chilińska**
Uniwersytet Warszawski, Wydział „Artes Liberales”
Przestrzeń cmentarza anhelicznego w malarskiej wizji Witolda Pruszkowskiego

Anhelli Juliusza Słowackiego niezwykle intensywnie oddziaływał na wyobraźnię twórców modernizmu. Przestrzeń cmentarna, inspirowana romantycznym poematem, to jeden z najczęściej powracających motywów imaginacyjnych w całym dorobku Witolda Pruszkowskiego – malarza i literata żyjącego na przełomie epok. Krzyż z obrazu *Pochód na Sybir* (1893) stają się symbolem losu tych, którzy przekraczają próg nie-ludzkiej ziemi. Zwolony krzyż w *Unitce* (1888) oddaje spustoszenie krainy w wyniku rosyjskich represji. Syberia w *Carze* – nieopublikowanym w całości poemacie Pruszkowskiego – ukazuje się jako kraina „mogił i krzyżów”. W *Anhellim* ziemia, w której spoczywają posierelcy to – jak czytamy w Rozdziale XI – „wzgórze mogił”, obszar skazany na niepamięć. Pruszkowski przedstawił wyobrażenie takiego anhelicznego cmentarza na pastelu *Eloe wśród grobów* (1892), na którym anielica strzeże uspiomych grobowców. Jednakże temat „krainy mogił i krzyżów” artysta podejmował

także na innych pracach, na pozór nie związanych z *Anhellim*, np. na *Kurhanach w nocy* (1886) – obrazie, na którym pośród stepu stoją zapomniane mogiły.

Analizując imaginacyjną przestrzeń cmentarza w dziełach Pruszkowskiego warto sięgnąć do początków recepcji *Anhellego* oraz do tradycji ikonograficznej związanej z motywami syberyjskimi. Widok ośnieżonej równiny z polską mogiłą w twórczości Grottgiera, artysty bardzo ważnego dla Pruszkowskiego, po raz pierwszy pojawił się w 1862 roku. Recepcja *Anhellego* swymi korzeniami sięga do prac inspirowanych powstaniem styczniowym, ale związana jest także z mitologizowaniem przestrzeni Sybiru.

Należy zadać pytanie czym stała się dla Pruszkowskiego przestrzeń anhellicznego cmentarza? Używając słów Zygmunta Krasieńskiego – miejscem, które „przybrało ułudę dziwną, prześliczną i straszną, okropną i ponętą zarazem”, a także przestrzenią wewnętrznego doświadczenia.

11:20-11:40 **dr Magdalena Grabias**
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Nauk o Kulturze
Estetyka, rola i znaczenie cmentarza w kinie grozy na przykładzie twórczości Tima Burtona

Kino grozy jest gatunkiem, w którym cmentarz gra kluczową rolę. Często staje się głównym miejscem akcji, gdzie z nekropolii przeradza się w metropolię – miejsce zamieszkania postaci z pogranicza życia i śmierci. Dla wampirów, nieumarłych, powracających po śmierci duchów, i innych ponadnaturalnych postaci, stanowiących integralną część diegezy w wielu horrorach, cmentarz jest równoznaczny z bezpiecznym schronieniem – azylem dla wyrzutków zawieszonych między życiem a śmiercią. Wedle wzorców powieści gotyckiej, stary cmentarz, będący miejscem spoczynku ziemskich prochów przodków, posiada własności podobne czakramowi, w którym niczym energia zbiera się mądrość i siła minionych pokoleń. To właśnie cmentarz posiada moc odmładzania, odradzania, służy kultywowaniu pamięci. Nierzadko staje się metaforą, poprzez którą twórcy obrazują swoją wizję życia po śmierci. Niniejszy artykuł jest próbą analizy i interpretacji estetyki, roli i znaczenia cmentarza w kinie grozy, na przykładzie wybranych filmów Tima Burtona.

11:40-12:00 **dr Estera Głuszko-Boczoń**
Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Filologii Germańskiej
Cmentarz jako „miejsce pojednania” na przykładzie wybranych utworów z literatury niemieckojęzycznej

Problematyką cmentarza, jego znaczeniem literalnym, ale i symbolicznym zajmowało się wielu pisarzy niemieckojęzycznych. Temat ten poruszany jest dosyć często w powieściach z okresu realizmu niemieckiego, został on uwypuklony chociażby u Theodora Fontane. Tomasz Mann, wielki entuzjasta twórczości Fontane, naszkicował granicę między życiem a śmiercią w opowiadaniu *Droga na cmentarz*. Jednakże najciekawiej temat cmentarza jako miejsca pojednania zwaśnionych narodów podjął chyba Günter Grass w wydanej w 1992 roku powieści *Wróżby kumaka*. Z przyjaźni niemieckiego profesora i polskiej konserwator zabytków rodzi się idea połączenia interesów polskich i niemieckich w słusznym celu. Oboje pragną uczynić coś dla pojednania i scalenia narodów, postanawiają zatem założyć Niemieckie Towarzystwo Cmentarne, by przedstawiciele obu nacji mogli spocząć w miejscu neutralnym i pozbawionym uprzedzeń. „Idea cmentarna” z czasem przerasta swych pomysłodawców i ewaluuje w dość nieoczekiwanym kierunku...

12:00-12:20 **mgr Aneta Świder-Pióro**
Uniwersytet Warszawski, Wydział „Artes Liberales”
„Układam kamyki na własny grobowiec” – o Juliusza Słowackiego cmentarzu, grobie, pamięci i zapomnieniu

Pejzaż cmentarny, grób i oscylujące w ich polu semantycznym motywy funeralne zajmują w wyobraźni i egzystencji Juliusza Słowackiego miejsce szczególne. Persewują w myśli poety od najwcześniejszych prób literackich po twórczość mistyczną. Pojawiają się obficie w korespondencji, a także w szkicach, w których Słowacki projektuje nagrobne pomniki dla siebie i najbliższych. Z listów dowiadujemy się, że gdziekolwiek dane było pocie mieszkac czy dokądkolwiek podróżować – zawsze odwiedzał w tychże miejscach nekropole.

Semantyka grobu oraz przestrzeni cmentarnej, włączona w ewolucję twórczości poety, intensyfikuje się i pogłębia. W jakim stopniu zmienia się jej znaczenie w stosunku do kategorii pamięci? Czy udaje się pocie próba utrwalenia siebie, swojej egzystencji w akcie składania inskrypcyjnego wpisu do imionnika (sztambucha-cmentarza), kiedy w intymnej relacji nadawca-adresat pragnie uwiecznić, ocalić obojga? Czy istotnie jest to gest przeciw śmierci, przeciw wiecznemu zapomnieniu i wreszcie przeciw Chateaubriandowskiej myśli o grobie jako granicy ostatecznego rozproszenia?

12:20-12:45 **Dyskusja**

Panel nr 3 ORNAMENTYKA I SYMBOLIKA

Moderator panelu: prof. dr hab. Jan Adamowski

21.10.2019 (poniedziałek), godz.14:00-15:45, sala obrad Rady Wydziału

14:00-14:20

dr hab. Andrzej Trzciński

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Nauk o Kulturze

Słowne i ikoniczne reprezentacje motywu księgi/książki na nagrobkach żydowskich w Polsce

Podstawowym materiałem źródłowym są inskrypcje oraz przedstawienia figuratywne na nagrobkach żydowskich na historycznych obszarach Rzeczypospolitej w okresie od XIII do XXI wieku. Reprezentacje słowne występują w całym omawianym okresie, natomiast ikoniczne znane są dopiero od początku XIX wieku. Te pierwsze obejmują w inskrypcjach takie terminy jak *Sefer Tora* ('księga Tory'), *Tora* (w całym wachlarzu znaczeń) oraz *sefer* ('księga/książka'), a ponadto liczne przykłady o zakresie węższym – od bardziej ogólnych np. *sidur* ('modlitewnik') po tytuły konkretnych dzieł. Te drugie reprezentowane są przez motyw 'zwoju Tory' – w takiej postaci jaka używana jest w liturgii synagogalnej, oraz 'książki' – w takiej postaci jaka funkcjonuje od czasów Gutenberga – obydwie umieszczane w rozmaitych kontekstach. Z tego skromnego zestawu motywów słownych i ikonicznych – poprzez odpowiednie zestawianie ich ze sobą i użycie w kontekście tradycyjnych kodów kulturowych, a także przez sygnalizowanie zmian kulturowych – wynika całkiem pokaźny wachlarz treści. Analiza materiału pozwala na wysnucie kilku ogólnych wniosków: 1) księga/książka jest ważnym motywem w tradycji i kulturze żydowskiej od czasów biblijnych po współczesne, mocno eksploatowanym także na nagrobkach; 2) stosunkowo późne pojawienie się przedstawień zwojów Tory i książki na nagrobkach łączy się z szerszym zjawiskiem wprowadzania od początku XIX wieku do żydowskiej sztuki sepulkralnej nowych motywów; 3) analizowane treści, w całym omawianym okresie, związane są w przeważającej mierze z mężczyznami – co wynika przede wszystkim z tradycyjnego nakazu studiowania przez nich Tory; 4) dominującym zakresem kodowanych treści jest nawiązywanie do tradycyjnej sfery religijnej; 5) w większych miastach, w środowiskach asymilujących się, poprzez motyw książki przekazywane są treści świeckie, wynikające z przemian kulturowych i obyczajowych.

14:20-14:40

dr hab. Leszek Zinkow

Akademia Ignatianum w Krakowie

Motywy staroegipskie w architekturze polskich cmentarzy. Rekonesans badawczy

Elementy dziedzictwa faraonickiego Egiptu obecne w sztuce i architekturze nowożytnej od lat budzą naukowe zainteresowanie. Zabiegi stylistyczne nawiązujące do architektury staroegipskiej nazywa się zazwyczaj egipsizmami, architekturą egipsyzującą, stylem *Egyptian Revival* lub po prostu egiptomanią. Symbolika egipska bywała włączana w programy ikonograficzne architektury sepulkralnej, zwłaszcza w XIX i początkach XX wieku, zapewne wskutek skojarzeń dziedzictwa tej cywilizacji (czy potocznych o niej wyobrażeń) z aspektami śmierci i wieczności. Bardzo interesującym wyzwaniem badawczym jest także kwestia deformacji, reinterpretacji czy dezinterpretacji egipskich motywów i symboli, implementowanych w uniwersum wyobrażeń nowożytnych. Celem niniejszego wystąpienia/artykułu jest rekonesans i sygnalizacja obecności podobnych zjawisk w architekturze polskich cmentarzy, zwłaszcza Warszawy i Krakowa.

14:40-15:00

mgr Katarzyna Stańczuk

Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu

Ornament popielnicy jako element pochówku? Przyczynek do rozważań nad stylistyką zdobnictwa ceramiki kultury łużyckiej na podstawie materiałów z regionu radomskiego

Ornament jest pozawerbalnym sposobem wyrażania ekspresji podporządkowanym określonym zasadom i prawidłom epoki. Kultura łużycka, jest jedną z kultur archeologicznych o największej obfitości występowania bardzo zróżnicowanego i bogatego zdobnictwa, jednak na terenie „ziemi radomskiej” ilość stanowisk sepulkralnych z ornamentowaną ceramiką jest znacznie uboższa niż w innych regionach. Czy zatem naczynia pozbawione ornamentu pozbawione są pewnych wartości i treści rytuału pogrzebowego? Kolejność tworzenia naczynia jest następstwem logicznych czynności. Ornament nie istniałby bez naczynia/pojemnika, natomiast zawartość (np. prochy ludzkie) definiuje/ dookreśla przeznaczenie naczynia.

Rozważania nad ornamentyką w kontekście pochówku/grobu/cmentarza (sacrum) oprócz archeologicznych procedur badawczych, zawierają się także w zagadnieniach wielu dyskursów badawczych, m.in. socjologii ceramiki, ikonografii, fenomenologii religii, hermeneutyki symboli etc. W odniesieniu do odległych okresów pradziejów rodzi się pytanie, czy możliwe jest sprecyzowanie tych prawideł jakim podlegali wytwórcy, którzy nanosili odpowiednie motywy na określone pojemniki gliniane, lub wskazanie przyczyny dlaczego pomijali ten etap wytwórczości. Poszukiwanie pierwotnego sensu jest podstawowym ograniczeniem archeologii, ale poprzez dialog z tym wielowątkowym światem przekazu można wskazać pewne hipotezy odnoszące się do zastanych pozostałości archeologicznych. Procedura badawcza istotna przy takiej analizie i interpretacji będzie zawierała się głównie w praktyce właściwej naukom humanistycznym.

15:00-15:20 **mgr Maciej Ratajczyk**
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Cmentarz a religia i kultura karaimów polsko-litewskich

Celem referatu jest prezentacja wybranych zagadnień dotyczących roli, którą pełni cmentarz pośród członków mniejszości karaimskiej oraz tego, czego można dowiedzieć się o karaimskiej kulturze poprzez studiowanie nekropolii, a w szczególności inskrypcji nagrobnych zapisanych w języku hebrajskim. Zaprezentowane zostaną wyniki badań dotyczących głównie nadal istniejących cmentarzy, które znajdują się na terytorium Ukrainy (Halicz) i Litwy (Troki, Nowe Miasto) oraz karaimskiej literatury doktrynalnej.

Omówiona zostanie podwójna rola, którą cmentarz pełnił w religii karaimskiej. Był z jednej strony miejscem pożegnania z bliskimi oraz spoczynku przodków. Należało go odwiedzać podczas specjalnych okazji i niektórych świąt. Z drugiej strony *zierat*, jak karaimi nazywają cmentarz, był miejscem nieczystym. Karaimi polsko-litewscy uznali za Elijahu Basziacim, autorem „Adderet Elijahu”, że pomimo ustania kultu świątynnego i braku możliwości dokonania oczyszczenia wedle nakazów Tory (Lb 19, 2-10), powinno się w miarę możliwości dochowywać surowych zasad dotyczących skalania śmiercią. Ze względu na czynniki zewnętrzne karaimi zmuszeni byli przeprowadzić reformę, w wyniku której złagodzone wspomniane przepisy. Pomimo upływu czasu, wiele relikwów dawnych wierzeń zachowało się w obyczajach współczesnych karaimów, co szczególnie widoczne jest podczas ich wizyt na cmentarzu.

Kolejnym zagadnieniem, które chciałbym omówić, jest odczytywanie karaimskich inskrypcji nagrobnych jako tekstów kultury i świadectw norm społecznych. W publikacjach dotyczących cmentarzy żydowskich często podkreśla się, że epitety i zwroty pochwalne są odbiciem przekonań społecznych na temat cech pożądanых u mężczyzn (takich jak „prawy”) i kobiet (np. „skromna”). Czy podobnie jest w przypadku inskrypcji karaimskich i czy cechy te są zbieżne?

15:20-15:45 Dyskusja

Panel nr 4 KONFLIKTY PAMIĘCI

Moderator panelu: dr Teresa Klimowicz

21.10.2019 (poniedziałek), godz.14:00-15:45, sala nr 19

14:00-14:20 **dr hab. prof. UAM Joanna Ostrowska**
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Kulturoznawstwa
Cmentarze wojenne jako performatywy

W moim wystąpieniu chciałabym się zająć praktykami obramowywania cmentarzy wojennych kontekstem, mającym uczynić z nich antywojenne performatywy (np. niemieckie cmentarze z czasów II wojny światowej). Podobnie chciałabym zanalizować narodowe cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej jako świadectwo wielokulturowości Europy. W moim wystąpieniu pragnę się skoncentrować przede wszystkim na analizach cmentarzy wojennych z obu wojen światowych na terenie Francji, Belgii i Polski. W obu przypadkach działania współczesnych wobec takich miejsc są dla mnie performansami upamiętnienia, które mają być skuteczną praktyką budowania europejskiej tożsamości. W związku z tym przedmiotem mojej analizy będą zarówno preformanse oficjalne, aranżowane przez władze czy stowarzyszenia opiekujące się cmentarzami, jak i działania indywidualnych osób odwiedzających takie cmentarze, polegające zarówno na podejmowaniu tradycyjnych czynności kulturowych w takich miejscach, jak i indywidualnych próbach dania odpowiedzi na aranżację „performansu” cmentarza oraz na wydarzeniu, o których on przypomina. W związku z tym cmentarze wojenne, ich aranżacja oraz obecny stan będą przykładem płynnej granicy, jaka oddziela miejsca pamięci od miejsc (nie)pamięci.

14:20-14:40 **dr Rafał Niezgoda**
Doktor nauk humanistycznych w dziedzinie literaturoznawstwa, bez afiliacji
Cmentarz jako miejsce transgresji, ezoteryzmu i erotyzmu

W polskiej świadomości i kulturze cmentarz, miejsce pochówku zmarłych jest postrzegane jako miejsce święte, godne czci i chronione przed wszelkiego rodzaju profanacją. Wrażliwość społeczna jest tutaj strażnikiem miejsca i tabu z nim związanego. Cmentarz jest przestrzenią sakralną w prawie niemal równym stopniu co budynek kościelny. Cmentarz jest też najczęściej w naszej kulturze powiązany z katolicyzmem. Nieco inaczej postrzegany jest w krajach zachodnich, mam tu na myśli głównie Francję, gdzie zakorzeniona od czasów Rewolucji laicyzacja pozbawiła cmentarz jego hiper sakralnego czy kościelnego charakteru, stąd też nikła obecność krzyży na grobach zaś wyraziła obecność prostych płyt, bez oznak przynależności religijnej zmarłego oraz w przypadku starszych nagrobków wyraźne inspiracje i nawiązania do pogańskich antycznych wzorów. Co więcej, tak jak w Polsce, nagrobek, poprzez swoją stylistykę ma przede wszystkim sygnalizować nadzieję na zmartwychwstanie ciał, tak w kulturze francuskiej jest on wyrazem osobowości zmarłego, tego, kim on był i co było istotą jego egzystencji. Odsakralizowanie francuskiego cmentarza stworzyło przestrzeń ponownej reinterpretacji śmierci i sposobów jej przeżywania. Na pograniczu tego zjawiska pojawiły się formy różnego rodzaju osobistych transgresji balansujących na krawędzi ekscentryzmu ale i patologii klinicznych. Cmentarz stał się miejscem prowokującym do przełamywania tabu i oswajania

śmierci, czegoś z gruntu nieoswajalnego. Cmentarz zaczął służyć żywym, jako trampolina pomocna w głębszym przeżywaniu teraźniejszości ale i nie zawsze zdrowych pasji. W swoim referacie będę chciał przeanalizować zmiany jakie zaszły w postrzeganiu nekropolii w wymiarze „przekraczania”, którego dopuszczali się różnego rodzaju osobnicy, często ekscentrycy, nierzadko o „niezdrowych” zainteresowaniach. Przyjrzę się funkcjonowaniu i praktycznym realizacjom profanum w sakralnym wymiarze nekropolii czyli profanowaniu sacrum miejsca. Swój wywód zbuduję wokół trzech osi. Pierwszą z nich będzie wspomniana już transgresja tabu, drugim ezoteryzm, który łączy się z wiarą i doświadczeniami bliskimi spirytyzmowi trzecim zaś będzie „fantazmatyzacja” miejsca.

14:40-15:00

dr Joanna Szymoniczek**Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki**
Społeczności lokalne wobec niemieckich grobów wojennych z okresu II wojny światowej w Polsce. Analiza uwarunkowań historycznych, aspektów prawnych, etycznych oraz czynników społecznych i psychologicznych

Przełom 1989 r. w Polsce i zjednoczenie Niemiec otworzyły nowy rozdział w stosunkach polsko-niemieckich. Podstawowym celem stała się budowa nowych relacji pozbawionych wrogości, urazów, uprzedzeń. Prawo do okazania bólu i cierpienia po stracie osoby bliskiej, sprawienia jej godnego pochówku i pielęgnowania pamięci o niej, jest przyrodzonym, niezbywalnym prawem naturalnym człowieka. Specjalne znaczenie mają cmentarze wojenne – pomniki żołnierskiego bohaterstwa. Dlatego tworzone są z mocy postanowień stosownych władz, następnie oddawane pod szczególną opiekę społeczeństwa. Wspólne oświadczenie Tadeusza Mazowieckiego i Helmuta Kohla z 14 listopada 1989 r. uregulowały sprawę budowy 13 niemieckich cmentarzy z okresu II wojny światowej na terenie Polski. W swoim referacie chciałabym odnieść się do kwestii lokalizacji cmentarzy w konkretnych miejscowościach. Decyzje w tej sprawie podejmowały obie strony: Niemcy wybierali region, zazwyczaj w pobliżu masowych grobów niemieckich, a następnie strona polska decydowała o konkretnej miejscowości, dbając aby nekropolie nie były ulokowane w pobliżu pacyfikowanych podczas wojny miejscowości. Dodatkowo strona niemiecka bardzo dbała o neutralną wymowę wznoszonych pomników. Pojawia się pytanie, czy takie postępowanie miało wpływ na stosunek Polaków wobec obcych mogił. Wydaje się, że na wzajemne zrozumienie, dające prawo agresorowi i okupantowi do pielęgnowania pamięci jego poległych jest jeszcze za wcześnie. Porozumienia na szczeblu najwyższych dostojników państwowych nie przekładają się na zwykłych ludzi. O ile budowa cmentarzy nie wzbudziła w polskich społecznościach lokalnych jakichś zdecydowanych sprzeciwów, o tyle reakcje pojedynczych ludzi bywały różne. Z drugiej jednak strony polskie groby wojenne rozproszone są po całym świecie, a wielu przesiedlonych zostawiło na Wschodzie mogiły najbliższych. Powinno to sprzyjać zrozumieniu, że inni chcą też i mają prawo dbać o pamięć ich zmarłych.

15:00-15:20

mgr Anja Franczak**Universität Hildesheim, Diplom-Kulturwissenschaftlerin, bez afiliacji****Grób pod drzewem. O trendach naturalnych pochówków w Niemczech i Wielkiej Brytanii**

Coraz więcej osób decyduje się na pogrzeby na cmentarzach, na których osoby zmarłe znajdują miejsce ostatniego spoczynku w nieokreślonej, nieoznaczonej ziemi.

Cmentarze w lasach cieszą się rosnącą popularnością w Niemczech. Prochy zmarłych pochowane są tam w biodegradowalnych urnach przy korzeniach drzew. W Anglii obserwujemy wzrastającą liczbę tak zwanych „Natural Burial Grounds” (tereny naturalnego pochówku). Zamiast lakierowanych, stosowane są tam trumny z materiałów naturalnych, jak np. wiklina. Istnieje również możliwość owinięcia ciała w całun i pochowanie go bez trumny. Na takich cmentarzach nie ma nagrobków, a możliwość dekoracji grobu jest mocno ograniczona, aby otoczenie utrzymało przyrodniczy charakter.

Na cmentarzach przyrodniczych pochowani są ludzie różnych przekonań i religii. Znajdują się na nich miejsca na ceremonie, gdzie odbywają się msze katolickie i ewangelickie, jak również ceremonie świeckie lub uroczystości związane z innymi religiami.

Są różne powody rozwijającego się trendu naturalnych pochówków. Ludzie, którzy starali się zmniejszać swój wpływ na środowisko w trakcie życia, często szukają tego samego w kontekście śmierci. W takich przypadkach pochówek w naturze często określony jest jako powrót do cyklu życia. Wzrost liczby pochówków tego rodzaju spowodowany jest również zmianami demograficznymi i wiąże się często ze świadomym wyborem osoby odchodzącej. W rodzinach, w których dorosłe dzieci mieszkają w innych miastach lub krajach niż starzy rodzice, pojawia się pytanie, kto będzie odpowiedzialny za pielęgnację grobu. Aby odciążyć swoją rodzinę, osoby umierające mogą wybrać pochówek w takiej formie, żeby utrzymanie grobu nie wymagało żadnego wysiłku.

Wykład przedstawia obecną sytuację cmentarzy przyrodniczych w Niemczech i Anglii. Pokazuje warunki prawne i społeczne, które musiały zostać osiągnięte, zanim takie cmentarze mogły powstać. Porusza kwestię, czy ten trend mógłby pojawić się również w Polsce.

15:20-15:45

Dyskusja

Panel nr 5 CMENTARZE WOJENNE

Moderator panelu: dr Anna Wiernicka

21.10.2019 (poniedziałek), godz.16:00-17:45, sala obrad Rady Wydziału

16:00-16:20 dr Joanna Wawrzeniuk, mgr Roman Szlązak
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Archeologii
Cmentarze wojenne Puszczy Białowieskiej – pamięć miejsca i tragedii

Na terenie Puszczy Białowieskiej można znaleźć wiele miejsc pochówków, będących świadectwem nowożytnych i współczesnych konfliktów zbrojnych. Ten wielki kompleks leśny wykorzystywany był jako azyl, miejsce grupowania oddziałów, walk czy jako miejsce chowania zmarłych. Pierwsze mogiły wojenne pochodzą z XIX wieku i związane są z powstaniami narodowowyzwoleńczymi, natomiast kolejne z XX wieku z okresu Wielkich Wojen. W Puszczy Białowieskiej znajdują się pojedyncze groby, cmentarze polowe oraz miejsca straceń. Pamięć o nich i wydarzeniach z nimi związanych jest zróżnicowana, co wynika z burzliwych losów ludności zamieszkujących tereny Puszczy i jej okolic, przemieszczania się etnosów i zmian granic.

Celem referatu jest omówienie specyfiki cmentarzy leśnych na terenie polskiej części Puszczy Białowieskiej w świetle dotychczasowych badań i przekazów źródłowych oraz wskazanie potencjału nowoczesnych metod lotniczego skaningu laserowego (ALS) w możliwościach identyfikacji kolejnych tego typu miejsc, a jednocześnie w przywracaniu pamięci o tragicznych wydarzeniach. Wyniki prezentowanych badań związane są z realizacją projektu NCN, pt. „Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze Puszczy Białowieskiej” realizowanego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

16:20-16:40 mgr Paweł Ajdacki
Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer m. st. Warszawy
Cmentarze bitwy warszawskiej 1914 r. Stan zachowania, konserwacja, ochrona, problemy i rozwiązania

Ogromnisze zniszczeń i strat dokonanych dwadzieścia lat później prawie całkowicie zdominowała pamięć wojenną XX w. Pierwsza wojna światowa, zwana przez ówczesnie żyjących ludzi Wielką Wojną, jest wydarzeniem, które jeszcze 10 lat temu było prawie zapomnianym. Jeszcze bardziej zapomnianym tematem jest grobownictwo wojenne z tego okresu. Jeżeli ktokolwiek coś na ten temat wie to raczej jest to znajomość cmentarzy galicyjskich. A tych obiektów na terenie całego kraju jest bardzo dużo. Na terenie samego województwa mazowieckiego znajduje się ok. 350 cmentarzy, kwater i grobów wojennych z lat 1914-1918. Z tego ok. 25 położonych pomiędzy Warszawą, Grójcem i Wisłą. Na tych cmentarzach spoczywają przede wszystkim żołnierze armii rosyjskiej i niemieckiej polegli bądź zmarli z ran w październiku i listopadzie 1914 r. kiedy to niemiecka 9 Armia podjęła próbę zdobycia Warszawy od południa. Cmentarze te zachowane są w różnym stopniu do dnia dzisiejszego. Jednak należy zauważyć że od ok. 3-4 lat wzrasta lokalna świadomość na ten temat oraz pojawiają się lokalne inicjatywy społeczne mające na celu restaurację tych obiektów. Referat przedstawia stan zachowania tych obiektów na początku XXI w., pokazuje jak zmieniał się nastawienie do nich w okresie obchodów 100 lecia wybuchu I wojny światowej i jaki jest ich stan zachowania obecnie.

16:40-17:00 mgr Jolanta Aniszewska
Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie
Dwa cmentarze wojenne i ich miejsce w sporze o pamięć w powojennym Stargardzie

W 1945 r. w wyniku ustaleń kończących II wojnę światową Stargard wraz z częścią dotychczasowego niemieckiego Pomorza został włączony w granice Polski. Bardzo szybko, bo już w roku końca wojny, nastąpił proces całkowitej wymiany ludności, a co za tym idzie zmiany symboli i miejsc pamięci. Towarzyszył temu równoległy proces ideologizacji miasta w myśl zasad narzucanych przez nowy ustrój. Miasto zostało zajęte przez Armię Czerwoną w marcu 1945 roku. Przez dziesięciolecia funkcjonował mit o krwawych walkach i ogromnych stratach liczonych w tysiącach żołnierzy. Jednym z elementów jego wizualizacji były dwa cmentarze wojenne.

Pierwszy w czasie I wojny światowej pełnił rolę cmentarza jenieckiego, w czasie II – okręgowego cmentarza jenieckiego, po zakończeniu zaś wojny – także nekropolii sowieckich żołnierzy. Drugi usytuowany w centrum założony przez Armię Czerwoną w 1945 r. był armijnym cmentarzem sowieckim dla oficerów i wybranych żołnierzy. Pierwszy mógł (choć tak się nie stało) stać się jednym z ważniejszych miejsc pamięci dla polskich osadników w przestrzeni obcego kulturowo miasta. Znajdowały się tam choćby groby jeńców polskich, żołnierzy wojny obronnej z 1939 r. Drugi z cmentarzy wraz z towarzyszącym mu założeniem pomnikowych wypełniał rolę wyraźnego przekazu ideologicznego stając się tłem dla politycznych uroczystości.

W latach 90. XX w. rozpoczął się proces redefiniowania znaczenia tych nekropolii na mapie miejsc pamięci. Dyslokacja sowieckiego cmentarza wojennego wraz z częściowym założeniem pomnikowym na dawny cmentarz jeniecki nie zakończyła sporów o obecność sowieckiej pamięci w przestrzeni sepulkralnej miasta.

17:00-17:20

mgr Tomasz Woźny
Stowarzyszenie Crux Galiciae / Stowarzyszenie Studnia Pamięci
Austro-węgierskie cmentarze wojenne z lat 1914-1918

Na terenie dawnej Galicji w czasie I wojny światowej powstał unikalny kompleks cmentarzy wojennych. W Galicji Zachodniej charakteryzowały się one dopracowaną, zróżnicowaną architekturą, bogactwem szczegółów i szeregiem unikalnych rozwiązań. Starano się w miarę możliwości każdego z poległych pochować pod jego nazwiskiem. Najczęściej na jednym cmentarzu chowano też żołnierzy obu walczących stron. Większość spośród zbudowanych wówczas 400 obiektów cmentarnych przetrwała do dziś. Dalej na wschodzie (tzw. Galicja Środkowa, Galicja Wschodnia) a także na terenach okupowanych przez Austro-Węgry (część Królestwa Kongresowego) akcja budowy cmentarzy nie nabrała takiego rozmachu, większość cmentarzy urządzono jedynie prowizorycznie. Przełożyło się to na ich stan zachowania, znaczna część obiektów została zniszczona.

Wystąpienie będzie zawierało omówienie zarysu tematu, poszczególnych, charakterystycznych cech austro-węgierskiego grobownictwa wojskowego. Przedmiotem referatu będą również: stan zachowania oraz remonty cmentarzy wojennych i przykłady „prywatnych” upamiętnień, wykonanych przez potomków pochowanych żołnierzy.

17:20-17:45

Dyskusja

Panel nr 6 KONSERWACJA I OCHRONA

Moderator panelu: mgr Monika Tarajko

21.10.2019 (poniedziałek), godz.16:00-17:45, sala nr 19

16:00-16:20

dr hab. prof. ASP Wiesław Procyk
Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
Cmentarz Powązkowski w Warszawie - otwarta księga problemów ochrony zabytków sztuki funeralnej

Stare Powązki w Warszawie są miejscem szczególnym na mapie zabytków sztuki cmentarnej dawnej Rzeczypospolitej. Mimo że nie są najstarszym miejscem ostatniego spoczynku wielkich Polaków upamiętnionym pomnikami najwyższej klasy, to pośród naszych narodowych nekropolii, stały się najsłynniejszym panteonem zabytków polskiej sztuki funeralnej.

Przygotowywane wystąpienie, w krótkiej projekcji przywołuje historię bardzo owocnej współpracy Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami i warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, zapoczątkowanej w połowie lat siedemdziesiątych. Przybliży efekty starań kilku pokoleń wykwalifikowanych konserwatorów zabytków a zapoczątkowana czterdzieści pięć lat temu idea nadal funkcjonuje, dzięki wypracowanym przez lata rozwiązaniom i stałej opiece konserwatorskiej.

Przeprowadzone w tym okresie badania specjalistyczne i zdobyte doświadczenia wykazały, że tempo deterioracji wynika z mechanizmów erozji surowców skalnych, wykorzystanych w zabytkach architektury funeralnej.

W przygotowywanym materiale znajdują się też akapity, określające efekty długoletnich prac które dały nam wiedzę i doświadczenie, wpisujące się w specyfikę obszarów cmentarnych. Wskazują na fakt, że w obcowaniu z naturą „coraz mniej oddajemy pola” a pozostające w strukturze zabytków znamiona poprzednich interwencji są ogniwem, które pozwala łatwo zniwelować skutki kilkunastoletniej ekspozycji. Specyfika doświadczeń wypracowanych w obszarze Starych Powązek może być wykorzystywana do rozwoju zasad profilaktyki konserwatorskiej, także na innych obszarach cmentarnych.

Wyjątkowa kumulacja czynników sprzyjających erozji materiałów użytych w zabiegach konserwatorskich sprawia, że estetyczne efekty bieżących konserwacji utrzymują się w przedziale od pięciu do ośmiu lat. Po tym okresie każdy następny sezon przynosi zauważalne zmiany, które następują tylko na powierzchni zabytkowych form a nie w ich zabezpieczonej materii. Natężenie zwiększa się wprost proporcjonalnie do upływającego czasu.

16:20-16:40

mgr Agnieszka Nieradko
Komisja Rabiniczna ds. Cmentarzy / Fundacja Zapomniane
Zakres i cele działalności Komisji Rabinicznej ds. Cmentarzy

Celem referatu będzie przedstawienie ram w jakich działa Komisja czyli prawa żydowskiego i prawa polskiego, sprzeczności i wyzwań jakie z tego wynikają. Referat opowie na przykładach konkretnych cmentarzy o rozwiązaniach jakie zastosowała Komisja dla ochrony nekropolii i z uwzględnieniem interesów zaangażowanych stron. Przedstawię, gdzie widzimy główne zagrożenia dla żydowskich cmentarzy oraz w czym upatrujemy szansę na ich dalsze trwanie.

16:40-17:00 mgr Piotr Owczarek
Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
Nagrobki na cmentarzu tatarskim w Studziance – prace badawcze i konserwatorskie
w latach 2017 -2018

Cmentarz tatarski w Studziance założony został prawdopodobnie w końcu XVII w. i stanowi obecnie niezwykle atrakcję turystyczną. Zachowane na nim nagrobki to świadectwo wielokulturowej historii dawnej Rzeczypospolitej. Zachowało się na nim kilkaset zabytkowych nagrobków. Są to w większości obiekty wykonane z łupanych, granitowych głazów polodowcowych, składające się z dwóch kamieni, orientowanych na osi wschód-zachód: większy z inskrypcją z przodu pola grobowego oraz mniejszy z tyłu pola grobowego. Inskrypcje wykute są alfabetem arabskim i łacińskim.

W 2017, we współpracy z Fundacją Dziedzictwa Kulturowego, rozpoczęto prace konserwatorskie przy zespole kilkudziesięciu nagrobków. Celem projektu było przeprowadzenie profesjonalnych prac konserwatorskich mających na celu zabezpieczenie zabytków i zahamowanie procesów destrukcyjnych. Poprawa stanu zachowania nagrobków pozytywnie wpłynęła na utrwalenie unikatowego charakteru i cmentarza tatarskiego. W trakcie prowadzonych prac zidentyfikowano ślady warstw barwnych na kilku nagrobkach. Warstwy malarskie zachowały się na płaszczyznach tła wokół liter inskrypcji oraz w samych zagłębieniach liter. Wśród zachowanych warstw malarskich dominowały intensywne błękity, zielenie i biele i inne. Na jednym z zabytków zaobserwowano fragmenty złożonej inskrypcji.

Prace konserwatorskie kontynuowane były również w 2018 roku. Istotnym elementem zadania był projekt badań. Badaniom poddano próbki warstw malarskich oraz złocień pobrane z wytypowanych obiektów.

W trakcie badań wykonano szereg analiz laboratoryjnych celem identyfikacji wypełniaczy i spoiw oraz technik i technologii wykonania dekoracji malarskich inskrypcji.

17:00-17:20 lic. Tomasz Ryrych
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
Cmentarze ewangelickie na terenie zachodniej Galicji

Niewiele pozostało do czasów współczesnych po Niemcach Galicyjskich. Najczęściej są to zabytki architektury – zwarta, józefińska zabudowa wsi, drewniane kościoły, ale także cmentarze. W większości zaniedbane, zapomniane i całkowicie zdesakralizowane. Odseparowane od toczącego się obok życia barierami języka, wyznania i niepamięci. Celem referatu będzie refleksja nad aktualnym statusem tych miejsc. Jak funkcjonują w oczach współcześnie zamieszkujących okolicę mieszkańców, a jakie zajmują miejsce w pamięci mieszkających na zachodzie Europy krewnych. Rozważania te poprowadzone zostaną na przykładzie trzech ewangelickich, pokolonijskich cmentarzy: w Stadłach, Gawłowie, Wieliczce i Nowy Sączu-Dąbrówce.

Na referat składać się będą cztery opowieści dotyczące czterech różnych społeczności niemieckich na terenach historycznie przynależących do zachodniej Galicji. Społeczności, które miały ze sobą wiele wspólnego, ale równie wiele je dzieliło, zwłaszcza zaś stosunek do przemian tożsamościowych i kulturowych po 1918 roku. Ważne wydaje się także przywołanie w referacie przykładu kwatery ewangelickiej w Wieliczce, będącego dawniej samodzielnym cmentarzem józefińskiej kolonii Deutsch Lednica (aktualnie Lednica Dolna, część Wieliczki), przynależnej terytorialnie przez większość swego istnienia do parafii w Nowym Gawłowie. To także specyficzne miejsce, gdyż wspomniana kolonia jest jedyną na terenie współczesnej Polski, która przetrwała II wojnę światową i swoją odrębność kulturową (choć nie narodowościową) utrzymywała jeszcze do początku XXI wieku. Ewangelicka filia krakowskiego zboru, to jedyne miejsce w Europie Środkowej, gdzie Niemcy Galicyjscy po dziś dzień kultywują wiarę i obyczaje przodków. Zaś ostatni pogrzeb na ewangelickiej kwaterze w Wieliczce odbył się początkiem bieżącego roku i z całą pewnością długo jeszcze będą się tam odbywały kolejne.

17:20-17:45 Dyskusja

DZIEŃ 2

Panel nr 7 DZIEDZICTWO I PAMIĘĆ

Moderator panelu: dr Jan Kutnik

22.10.2019 (wtorek), godz.9:00-10:45, sala obrad Rady Wydziału

9:00-9:20 dr hab. prof. UAM Jerzy Kołacki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Przywracanie pamięci o protestanckim dziedzictwie kulturowym: cmentarze ewangelickie w Wielkopolsce

Obraz prowadzonych od kilku lat na Wydziale Historycznym UAM w Poznaniu interdyscyplinarnych, historycznych, antropologicznych i terenowych eksploracji wokół protestanckiego dziedzictwa kulturowego, głównie

ewangelickich cmentarzy w Wielkopolsce oraz społecznego obchodzenia się z nimi, odkrywania, rejestrowania ich aktualnego stanu, opracowywania i dygitalizowania oraz dokumentowania prób ich rewitalizacji przez liczne miejscowe stowarzyszenia i nieformalne grupy społeczników tudzież różnych form przywracania ich pamięci lokalnym i regionalnym wspólnotom: konferencje, wystawy, publikacje.

Cmentarze wojenne, w przeciwieństwie do innych miejsc pamięci posiadają swoją precyzyjną, prawną definicję określoną w ustawie z 1933 roku. Artykuł 2. tej ustawy mówi: „Groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą”. Wypełnianie tego artykułu-postulatu wobec cmentarzy wojennych znajdujących się w Europie, a szczególnie w Polsce, jest dla mnie świadectwem podejścia oraz przepracowywania trudnej historii.

9:20-9:40

mgr Monika Tarajko
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Nauk o Kulturze
70. lat po Caninie. Pamięć i nie-pamięć a cmentarze żydowskie Lubelszczyzny

Mordechaj Canin, dziennikarz i korespondent nowojorskiego „Forwerts” w latach 1945–1947 podróżował po Polsce, dokumentując ocalałe ślady historii i Zagłady Żydów. Odwiedził także 14 miast w regionie lubelskim, gdzie pierwsze kroki kierował m.in. na cmentarze żydowskie. Celem wystąpienia jest przedstawienie powojennych losów cmentarzy w tych miejscowościach (Biała Podlaska, Chełm, Hrubieszów, Izbica, Janowiec, Kazimierz Dolny, Krasnostaw, Lubartów, Lublin, Łuków, Międzyrzec Podlaski, Puławy, Tyszowce i Zamość) w kontekście lokalnej pamięci lub nie-pamięci o historii i dziedzictwie żydowskim. Na podstawie gromadzonej od kilku lat dokumentacji własnej, badań terenowych i analiz materiałów źródłowych, omówione zostaną stosowane rodzaje upamiętnień, prawne i praktyczne formy ochrony nekropolii oraz stopień ich wykorzystania w edukacji kulturowej, lokalnej promocji, turystyce i genealogii. Podjęta zostanie także próba porównania stanu obecnego z „widokiem” ukazany w świadectwie Mordechaja Canina, odniesienie działań kommemoratywnych do poszczególnych okresów w powojennej historii Polski, a także identyfikacja kluczowych czynników sprzyjających systematycznej ochronie walorów historyczno-kulturowych poszczególnych cmentarzy.

9:40-10:00

mgr Monika Plata
Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie (PUNO),
SWPS Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny
Cmentarze zakaźne dawnej Warszawy

Epidemie (dawniej również: mór, zaraza, morowe powietrze) od zarania ludzkości towarzyszyły człowiekowi. W miastach, stanowiących duże skupiska ludzkie, były szczególnie trudne do opanowania i dotkliwe. Pierwsza wzmianka na ten temat pojawia się w połowie XVI w. Przez Warszawę przetoczyło się kilka fal zarazy dziesiątkujących ludność stolicy, żeby wspomnieć o tej największej z lat 1708-1712, kiedy miasto niemal opustoszało. W kolejnych latach srogie żniwo pośród mieszkańców stolicy zbiorą m.in.: cholera, dżuma (czarna śmierć), ospa, tyfus plamisty, szkarlatyna, gruźlica, trąd, „choroba świętego Antoniego”, kołtun, „poty angielskie”, a także – szczególnie w czasach wielkich wojen – choroby weneryczne (zwłaszcza kiła, znana już od średniowiecza).

Pojawienie się epidemii powodowało każdorazowo zmiany: administracyjne (władzę nad miastem przejmował burmistrz powietrzny, powoływano specjalne komitety sanitarne, wprowadzano szczególne przepisy higieniczne), społeczne (chorych lub podejrzanych o chorobę zmuszano do udania się w miejsce odosobnienia – do leperiozów, wprowadzono system ostrzegania za pośrednictwem tzw. latarni umarłych) i instytucjonalne (przysięgi dla ubogich i podróżnych, domy sierot, szpitale) czy urbanistyczne (okopy sanitarne stanowiąca ochronę przed morowym powietrzem, cmentarze zakaźne). Z wybuchami epidemii wiązały się liczne przesady, które czasem znajdowały swe ucieleśnienie w oryginalnych metodach leczenia czy osobliwych obrzędach.

Do dziś w architekturze Warszawy odnaleźć można obiekty bezpośrednio związane z epidemiami, np. cmentarz choleryczny na esplanadzie Fortu Śliwickiego, cmentarz zadżumionych na Starym Bródnie, Szpital Wolski przy ul. Płockiej czy kapliczki dziękczynne za ocalenie z zarazy (m.in. przy ul. Wólczyńskiej). Wiele informacji dotyczących czasów zarazy znaleźć możemy w zapiskach Łukasza Drewno, farmaceuty i warszawskiego burmistrza powietrznego, który stworzył m.in. miejsce odosobnienia dla zadżumionych na Kępie Półkowskiej (dzisiejsza Kępa Potocka), a także pozostawił potomności poemat poświęcony epidemii.

10:00-10:20

mgr inż. Waldemar Wigłusz
Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu
Jak uratowałem/nie uratowałem cmentarz/a w Przemiwólkach

Wspomnienie rodzinne jak udało się ustalić skąd pochodzi dziadek po kądzieli. Historia znalezienia cmentarza w Przemiwólkach k/Żółkwi. Zawartość strony internetowej „Przemiwólki - internetowy pamiętnik”: <http://przemiwolki.pl>. Stan cmentarza i jak doszło do jego uratowania, bez inwentaryzacji i w sposób amatorski. Reperkusje obecnego stanu cmentarza.

10:20-10:45

Dyskusja

Panel nr 8 JĘZYKOWY OBRAZ CMENTARZA

Moderator panelu: prof. dr hab. Jan Adamowski
22.10.2019 (wtorek), godz.9:00-10:45, sala nr 19

9:00-9:20

dr hab. Agnieszka Szczaus

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Filologiczny

Językowy obraz kobiet w inskrypcjach nagrobnych z Cmentarza na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem

Założony w XIX w. cmentarz na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem, nazywany też Starym Cmentarzem lub Cmentarzem Zasłużonych jest jedną z najciekawszych polskich nekropolii [por. np. W. H. Paryski, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995; W. Białas, *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku*, Pelplin 2005; M. Pinkwart, *Cmentarz na Pęksowym Brzyzku. Przewodnik*, Olszanica 2007]. Szacuje się, że obecnie na terenie nekropolii znajduje się około 400 grobów, zarówno jednoosobowych, jak i rodzinnych, wieloosobowych. Są to w zdecydowanej większości groby rzeczywiste, ale jest też pewna grupa nagrobków symbolicznych, np. generała Mariusza Zaruskiego czy narciarki Heleny Marusarzówny. Nagrobki te są opatrzone inskrypcjami, zwanymi także epitafiami lub napisami epigraficznymi, tj. krótkimi, autonomicznymi tekstami, zamkniętymi pod względem semantycznym i formalnym, informującymi o śmierci jakiejś osoby.

Proponowany referat mieści się w nurcie badań językoznawczych. Celem referatu jest analiza inskrypcji poświęconych kobietom i na tej podstawie rekonstrukcja językowego obrazu kobiet wyłaniającego się z epitafiów. Do analizy zostaną wykorzystane założenia opisu językowego obrazu świata (JOS) [Por. np. J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2007].

9:20-9:40

dr Agata Rybińska

Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Żydowskie modlitwy za zmarłych w przestrzeni cmentarza (analiza tekstów z XIX w.)

Celem referatu jest wskazanie zróżnicowania gatunkowego oraz specyfiki żydowskich modlitw za zmarłych odmawianych na cmentarzach (np. w czasie pogrzebu i w rocznicę śmierci). Najczęściej odmawianą modlitwą był i jest Kadsisz. W referacie skupię jednak uwagę na analizie i omówieniu dziewiętnastowiecznych modlitw, zwłaszcza w języku niemieckim i polskim oraz w jidysz, których nie analizowano dotąd w polskojęzycznych studiach żydowskich. Wykorzystanie modlitewników (stanowiących elementy kultury materialnej) umożliwi zobrazowanie nie tylko przemian językowych, ale i wierzeń oraz praktyk religijnych wśród Żydów aszkenazyjskich (kultura duchowa), szczególnie w wieku XIX.

9:40-10:00

mgr Małgorzata Cetra

Uniwersytet w Białymstoku

Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych cmentarza prawosławnego w Hajnówce

Celem artykułu jest przedstawienie repertuaru imion męskich z jednego z dwóch dużych cmentarzy Hajnówki, która jest miastem wielowyznaniowym i wielonarodowym, a zmarli chowani są na cmentarzach: katolickim i prawosławnym. W Hajnówce wyznanie nie zawsze decyduje o miejscu pochówku, a często ważne są również względy rodzinne, gdyż w mieście małżeństwa i rodziny mieszane są nierzadkie. Materiał onomastyczny zebrany z cmentarza prawosławnego ma pokazać repertuar stosowanych imion męskich, ich frekwencję oraz popularność poszczególnych imion w określonych przedziałach czasowych. W referacie zostaną przedstawione imiona najczęstsze i najrzadsze nie tylko w poszczególnych latach, ale i w całości materiału. Analizie zostanie również poddana frekwencja zapisów w języku polskim, rosyjskim i cerkiewnosłowiańskim. Wnioski dotyczące cmentarza prawosławnego będą również porównane z wynikami badań imiennictwa cmentarza katolickiego w Hajnówce, a całość imiennictwa z inskrypcji nagrobnych obu cmentarzy pokaże bogactwo i różnorodność tego nazewnictwa.

10:00-10:20

mgr Viktoriia Cherniak

Uniwersytet Warszawski, Wydział „Artes Liberales”

Polskie napisy nagrobne w kilku miejscowościach na Żytomierszczyźnie

Przedmiotem opisu są polskojęzyczne napisy nagrobne z cmentarzy Dowbysza (rejon baranowski), Berdyczowa (rejon berdyczowski), Nowego Zawodu (rejon puliński), Pokostówki (rejon żytomierski) obwodu żytomierskiego, strona językowa tekstów nagrobnych, w szczególności zjawiska graficzne, fonetyczne oraz morfologiczne, które świadczą o interferencji językowej na tych terenach. Zamierzam także pokazać różnice między napisami w tych miejscowościach oraz porównać zebrane napisy z materiałem zebrany i opisanym przez innych badaczy.

W referacie chcę pokazać frekwencję napisów polskich w układzie chronologicznym. Najstarszy napis pochodzi z roku 1861 (Berdyczów), najnowszy – z 2013 (Nowy Zawód). Spróbuję przedstawić czynniki, które miały na to wpływ. Warto tu także pamiętać, że podane daty śmierci nie zawsze odpowiadają wystawieniu pomnika, mógł

on być wystawiony wcześniej, przy kilku pochówkach w jednej mogile, jak również później. Badania oparłam na materiale epigraficznym zebranym przeze mnie w latach 2013-2014. Podałam analizie 287 napisów polskojęzycznych. Uwzględniam tylko te napisy ukraińsko- i rosyjskojęzyczne, które mieściły się na jednym pomniku z polskojęzycznymi. W badanych miejscowościach na cmentarzach przeważają groby z inskrypcjami ukraińskimi, znacznie mniej występuje z inskrypcjami polskimi.

Inskrypcje nagrobne składają się z kilku części i zawierają podstawowe informacje o zmarłym: imię, nazwisko (może być w odwrotnej kolejności), daty (urodzenia i śmierci) lub tylko śmierci i lata życia, prośba o modlitwę, wskazanie na osoby, które wystawiły pomnik. Zwykle napis rozpoczynają skróty S.P. (świętej pamięci), D.O.M (łac. *Deo Optimo Maximo*). W większości przypadków charakteryzują się zachowaniem polskiego szyku, czyli „imię i nazwisko”. Zauważono także pod wpływem języka ukraińskiego (rosyjskiego) trójczłonowy zapis imion dodatkową formą odojcowską. Rzadko jest zaznaczony stan cywilny osoby zmarłej. Przeanalizuję epitafia i dedykacje oraz nazewnictwo osobowe wyekscerpowanych napisów. Na podstawie własnego doświadczenia pokazuję trudności badawcze, z którymi ma do czynienia badacz inskrypcji nagrobnych.

10:20-10:45 Dyskusja

Panel nr 9 ŚWIADECTWA I ŹRÓDŁA HISTORYCZNE

Moderator panelu: dr hab. Adam Kopciowski

22.10.2019 (wtorek), godz.11:00-12:45, sala obrad Rady Wydziału

11:00-11:20

dr Anna Wiernicka
bez afiliacji

Turkułowi Ministrowi i Sekretarzowi Stanu Królestwa Polskiego dzieło pod tytułem Fe-
don(...) O zapisach testamentowych żydowskich mieszkańców Warszawy w XIX wieku.

Testamenty stanowią najmniej schematyczne i jednocześnie wyjątkowo cenne w badaniach nad historią życia codziennego źródło historyczne. Informują badacza o relacjach rodzinnych, priorytetach życiowych, upodobaniach, troskliwości a czasem próżności testatorów. Formuła, obszerność jak i treść zapisu ostatniej woli zależała wyłącznie od testatora. W kancelariach warszawskich notariuszy można odnaleźć zarówno krótkie, kilkuzdaniowe zapisy, jak i kilkunastostronicowe elaboraty.

11:20-11:40

dr inż. Anna Majdecka Strzeżek
Pracownia Architektury Krajobrazu
Historyczne cmentarze jako wyróżniki krajobrazu kulturowego

Cmentarze stanowią specyficzną grupę założeń ogrodowych, których celem jest zachowanie i przywoływanie pamięci. Kształtowane w różnych epokach, regionach i pod wpływem różnych kultur stanowią ważny łatwo rozpoznawalny element krajobrazu. Cmentarze jako obiekty ogrodowe podlegały modom i tendencjom w zakresie kształtowania przestrzeni, ale także i detalu architektonicznego. Wyjątkową rolę odgrywa w nich symbolika. Elementem wspólnym wszystkich cmentarzy, mimo całej ich różnorodności jest czytelne wykorzystywanie melancholii i zadumy związanej z przemijaniem, odchodzeniem i stratą, jakiej doświadczamy wraz z odejściem bliskich. Bogactwo rozwiązań założeń sepulkralnych ściśle powiązane jest z religią, kulturą i obyczajami. Historyczne cmentarze jako ważny składnik krajobrazu kulturowego poddawane są działaniom ochronnym bez których trwanie tych ogrodów nie byłoby możliwe.

11:40-12:00

mgr Kamila Oleszczuk-Kasperek
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
Nagrobki unickie i prawosławne na cmentarzu w Łomazach jako pamiątka wielokulturowości wsi, która była miastem

Łomazy, niewielka dziś wieś położona w pobliżu Białej Podlaskiej, od XVI wieku była uznanym miastem na prawie magdeburskim, z własnym herbem i przywilejami. Położone na trasie Kraków-Lublin-Wilno miejsce sejmików polsko-litewskich było doskonałą lokalizacją dla osiedlenia się i rozwoju różnych nacji. Każda z nich wносиła do Łomaz część swojej kultury i religii oraz związanych z nimi obrządków i tradycji, tworząc niepowtarzalny klimat i urok wielokulturowego miasta z sąsiadującymi ze sobą świątyniami: rzymskokatolickim kościołem, najstarszą w tej części kraju cerkwią unicką, prawosławną, meczetem i bożnicą judaistyczną. Do dzisiaj zachowały się na cmentarzu komunalnym w Łomazach groby unickie i prawosławne, tworząc wspinały pomnik pamięci o czasach świetności i różnorodności kulturowej Łomaz. Te właśnie pozostałości unickie i prawosławne stawiam sobie za przedmiot badań na potrzeby niniejszej konferencji: pragnę przeanalizować zachowane gminne i kościelne archiwa, zbadać pod względem estetycznym, językowym i historycznoobyczajowym treści napisów nagrobnych, zarówno tych zapisanych w języku staro-cerkiewnosłowiańskim, jak i polskim, sprawdzić, co stało się przyczyną zachowania tych

konkretnych nagrobków, a co przemówiło za likwidacją innych, jaki był status społeczny zmarłych, których groby zachowały się do dziś, oraz jak na zachowanie tożsamości kulturowej wpłynęło przenikanie się i unifikacja obrzędów religijnych i czy ma to odzwierciedlenie w zachowanych nagrobkach. Ostatnim zagadnieniem, jakie zechcę poruszyć, to poziom ważności dla mieszkańców Łomaz grobów greckokatolickich i prawosławnych jako źródła ich historii, świadomości kulturowej wsi.

12:00-12:20

mgr Justyna Karkus

Uniwersytet Łódzki, Katedra Antropologii Wydział Biologii i Ochrony Środowiska O czym mówią umarli - cmentarz jako źródło wiedzy o dawnym człowieku

Antropologia biologiczna jest nauką zajmującą się badaniem człowieka w czasie i przestrzeni. Dlatego też dawne cmentarze eksplorowane podczas wykopaliśk archeologicznych, stanowią cenne źródło wiedzy o dawnych społeczeństwach.

Szczątki ludzkie odkrywane na terenie Polski mogą pochodzić już z neolitu (ok. 5000 lat przed naszą erą). Znajdowane są również starsze, należące do innych gatunków człowieka (np. neandertalskiego). Zazwyczaj jednak badane kości pochodzą z okresu historycznego. Analizie antropologicznej poddawane mogą być nie tylko całe pochówki szkieletowe, ale również szczątki ludzkie pogrzebane w obrządku ciałałalnym. Oba te typy inhumacji są cennym źródłem wiedzy na temat stylu życia i stanu zdrowia dawnych grup ludzkich, a także ich wierzeń i kultury materialnej. Dane paleopatologiczne wykorzystywane są również podczas prowadzenia epidemiologicznych badań retrospektywnych, dotyczących rozprzestrzeniania się wybranych chorób w przeszłości.

Coraz powszechniej, oprócz klasycznych metod badawczych, wykorzystywane są nowoczesne technologie. Tomografia komputerowa, skanowanie 3D, badania materiału genetycznego i izotopów z dużą dokładnością pozwalają określić datę śmierci danej osoby, jej pochodzenie, czy sposób odżywiania. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się komputerowe metody rekonstrukcji przyżyciowego wyglądu danej osoby. Dzięki nim możemy odtworzyć m.in. wizerunki znanych osób, żyjących przed wiekami.

12:20-12:45

Dyskusja

Panel nr 10 JĘZYKOWY OBRAZ CMENTARZA

Moderator panelu: prof. dr hab. Jan Adamowski

22.10.2019 (wtorek), godz.9:00-10:45, sala nr 19

11:00-11:20

dr Mariola Tymochowicz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Nauk o Kulturze Ubiór zmarłego – symbolika i przemiany (na materiale z Lubelszczyzny)

Wśród rozlicznych praktyk i zwyczajów podejmowanych przy zmarłym podczas realizacji obrzędu pogrzebowego jednym z istotnych było odpowiednie jego ubranie. Było ono specjalnie przygotowywane i różniło się ze względu na okres, w którym odbywał się pogrzeb. W swoim referacie, na podstawie materiałów etnograficznych pozyskanych z terenu woj. lubelskiego, będę chciała omówić rodzaje ubiorów uwzględniając płeć, wiek zmarłego, a także przyjęte wierzenia towarzyszące czynności ubierania. Osobno przedstawiona będzie symbolika stosowanych kolorów przy doborze odzieży na pochówek, a także będę chciała ukazać, jakie zmiany w tego typu ubiorze zaszły od połowy XIX wieku do początków XXI wieku.

11:20-11:40

dr Joanna Wawrzeniuk

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Archeologii Duchowa i materialna rola przewodów i radunicy – przykłady z polsko-białoruskiego pogranicza

W zakresie wspominania zmarłych prawosławie znacznie silniej zakorzenione jest w dawniejszych tradycjach, wyrażony jest tutaj archaiczny typ pobożności. Śmierć postrzegano jako bramę do wieczności. Martwe ciało grzebane było ze czcią jako ziarno przyszłego ciała zmartwychwstania, a sam obrzęd pogrzebu uznawano niekiedy za sakrament.

W swoim wystąpieniu chciałam się skupić na fenomenie wiosennego wspominania zmarłych: polskich przewodów i białoruskiej radunicy. Święta te w kalendarzu chrześcijan wschodnich zajmują ważne miejsce. Tradycyjny kult przodków sięga jednak czasów przedchrześcijańskich. Przejawiał się on w specjalnym traktowaniu zmarłych, wykorzystywaniu powtarzalnych rekwizytów i wykonywaniu odpowiednich czynności-rytów przede wszystkim na cmentarzu.

Ważną rolę odgrywały tu z jednej strony różne pokarmy i napoje, z drugiej zaś palenie ognia, sprzątanie i ozdabianie mogił. Swoiste obdarowywanie zmarłych to wyraz więzi jakie łączyły zmarłych i żywych, a zarazem potwierdzenie zależności między nimi. Archaiczność kodów informacyjnych obecnych w trakcie świąt „wspominania zmarłych” potwierdzają również przekazy pisane oraz źródła archeologiczne.

11:40-12:00

dr Łukasz Burkiewicz**Akademia Ignatianum w Krakowie****Rola cmentarza w timurydzkiej kulturze pogrzebowej. Kilka uwag na podstawie kastylijskiej kroniki Ambasada do Tamerlana (1403-1406)**

W latach 1403-1406 kastylijski hidalgo Ruy González de Clavijo i dominikanin Alonso Páez de Santa María, posłowie króla Kastylii i León Henryka III (1390-1406), i kilkunastu ich towarzyszy, odbyli misję dyplomatyczną w imieniu swego władcy na dwór Tamerlana w Samarkandzie, docierając tam w 1404 roku i spotykając legendarnego azajtyckiego władcę przygotowującego się do wyprawy do Chin. Wyprawa ta, opisana w formie relacji i nosząca tytuł *Ambasada do Tamerlana* (*Embajada a Tamorlán*), jest najstarszą kastylijską narracją z podróży, która została wydana w XVI wieku jako jeden z elementów budujących wizerunek imperium hiszpańskiego Filipa II Habsburga. Jej bohaterowie podróżując przez Morze Śródziemne, Rodos, Konstantynopol, Trapezunt, Erzindżan, Erzerum, Tebriz, a następnie przez Sultanię i Teheran, dotarli do Samarkandy przed oblicze Tamerlana. Misja kastylijska w której uczestniczył Clavijo zasługuje na baczna uwagę w kontekście panowania Tamerlana z uwagi na to, że jest jednym z nielicznych świadectw obecności przedstawicieli kultury łacińskiej, przebywających na terenach podbitych przez Tamerlana i pozostających w kontakcie z jego dworem. To jest również świadectwo ukazujące w szerokim kontekście kulturowe uwarunkowania związane z pochówkiem, zarówno osób bliskich Tamerlanowi (jak jego synowie i wnukowie), ale również przeciwników. Dla przedstawicieli świata łacińskiego kultura pogrzebowa świata timurydzkiego mogła wzbudzać szok kulturowy, w szczególności swoista pogarda dla przeciwnika, w zasadzie zaś dla jego ciała (np. wieże z ludzkich głów budowane dla przestrogi jak i dla pogardy wobec przeciwnika). Z drugiej zaś strony pojawiały się wzbudzające podziw mauzolea (najczęściej w formie meczetów), które podkreślały rolę zmarłych krewnych dla Tamerlana.

11:00-11:20

mgr Marcin Stańczuk**Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu****Zwyczaje i wierzenia związane ze śmiercią, pogrzebem i cmentarzem w regionie radomskim**

Wystąpienie będzie traktować o zanikających zwyczajach i wierzeniach związanych ze śmiercią, pogrzebem i cmentarzem w regionie radomskim rozumianym jako obszar określany rzekami Wisłą, Pilicą, Kamienną, Drzewiczką oraz zamkniętym przez Garb Gielniowski. Dla tak szeroko pojmowanej przestrzeni badawczej zastosowano kryterium występowania w parafiach trumien symbolicznych odnalezionych podczas kwerendy terenowej. Ponadto badania prowadzono w parafiach, w których choć nie udało się odnaleźć tego typu obiektów, to na podstawie informacji od rozmówców lub literatury źródłowej stwierdzono, że zwyczaj dawniej istniał. Trumny symboliczne były głównym artefaktem używanym w świątyniach podczas jesiennego Święta Zmarłych oraz mszy zamówionych za indywidualnych zmarłych. W parafiach, gdzie stwierdzono występowanie sygnalizowanego zwyczaju przeprowadzono wywiady z najstarszymi mieszkańcami, grabarzami, kościelnymi, osobami będącymi za młodu ministrantami, ze śpiewakami pogrzebowymi oraz z księżmi. Msze z trumnami symbolicznymi zostały zniesione przez ustalenia Soboru Watykańskiego II, przez co zaczęło zanikać wiele ludowych przekonań związanych z życiem pozagrobowym i kultem zmarłych. W rozmowach z informatorami na temat zwyczajów związanych z symboliczną trumną poruszano także wątki dawnych obrzędów pogrzebowych oraz wierzeń związanych ze śmiercią. Wywiady pozwalają też na opisanie form nagrobków i odmalowanie krajobrazu cmentarza z czasów wczesnego PRL-u. W Radomskim wygląd cmentarzy w największym stopniu zmienił się w drugiej połowie XX w., opisy nekropolii sprzed kilkudziesięciu lat stanowią więc cenne źródło wiedzy o miejscach pochówku. Stanowi to uzupełnienie obecnie dokonywanej w regionie dokumentacji fotograficznej przestrzeni cmentarnej.

WYDARZENIA TOWARZYSZĄCE

Wystawa fotografii „Z kamieni i słów”

Koncepcja i przygotowanie wystawy: mgr. Monika Tarajko; współpraca merytoryczna i część fotografii: dr hab. Andrzej Trzciński, hol przy sali obrad.

Spacer po cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie

22.10.2019 (wtorek), godz. 14:00-16:00.

Zapisy na spacer w recepcji konferencji.

Spacer po starym i nowym cmentarzu żydowskim w Lublinie

22.10.2019 (wtorek), godz. 14:00-16:00.

Zapisy na spacer w recepcji konferencji.

KOMITET ORGANIZACYJNY KONFERENCJI

Przewodniczący – prof. dr hab. Jan Adamowski – UMCS, Instytut Nauk o Kulturze, Dr Teresa Klimowicz – UMCS, Instytut Nauk o Kulturze, Dr Jan Kutnik – Stowarzyszenie „Studnia Pamięci”, Dr Agata Rybińska – UMCS, Instytut Nauk o Kulturze, Dr Mariola Tymochowicz – UMCS, Instytut Nauk o Kulturze, Sekretarz – mgr Monika Tarajko – UMCS, Instytut Nauk o Kulturze.

Kontakt: cmentarzekonferencja@gmail.com